
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.711

О. В. Швець, аспірант

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА КРЕДИТАМИ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

У статті розглянуто проблеми підвищення якості забезпечення за кредитними операціями, що є особливо актуальним, враховуючи значні обсяги проблемної заборгованості, що виникла в результаті фінансово-економічної кризи. За результатами дослідження переваг та недоліків вітчизняного законодавства розроблено класифікацію забезпечення за банківськими кредитами.

Ключові слова: *забезпечення, класифікація забезпечення, застава, ліквідність, гарантія, проблемна заборгованість.*

О. В. Швець, аспірант

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПО КРЕДИТАМ КАК ФАКТОР СНИЖЕНИЯ КРЕДИТНОГО РИСКА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ

В статье рассмотрены проблемы повышения качества обеспечения по кредитным операциям, что особенно актуально учитывая значительные объемы проблемной задолженности, возникшей в результате финансово-экономического кризиса. В результате исследования преимуществ и недостатков отечественного законодательства разработана классификация обеспечения по банковским кредитам.

Ключевые слова: *обеспечение, классификация обеспечения, залог, ликвидность, гарантия, проблемная задолженность.*

O. V. Shvets, postgraduate student

IMPROVING QUALITY OF BANK'S COLLATERAL AS A FACTOR OF REDUCING OF CREDIT RISK

The article reveals the problem of improving the quality of collateral, which is particularly important because of the significant amount of non-performing loans, which arose as a result of the financial crisis. Study developed a classification of collateral for bank loans, based on the advantages and disadvantages of national legislation.

Keywords: *security, security classification, collateral, liquidity, warranty, bad debts.*

Актуальність теми дослідження. Під час фінансової кризи, що охопила вітчизняну економіку з кінця 2008 року, навіть у найнадійніших позичальників виникли проблеми зі стабільними надходженнями грошових коштів, кредитною дисципліною, простроченою заборгованістю та порушенням претензійно-позовної роботи з боку фінансових установ. Одним із важливих інструментів зменшення кредитного ризику та витрат банку є ліквідне та надійне забезпечення. Реалізація забезпечення з метою погашення проблемної заборгованості не повинна виступати як основний сценарій у випадку співпраці банку та позичальника. Заборгованість за отриманим кредитом та нараховані за нею відсотки повинні бути погашені за рахунок результатів ос-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

новної діяльності позичальника, а забезпечення має виступати лише додатковим інструментом захисту від неповернення кредитних коштів. Таким чином, виникає необхідність детального вивчення ролі забезпечення на всіх стадіях кредитного процесу.

Постановка проблеми. У посткризовий період досить велика увага приділяється підвищенню фінансової стійкості банків та банківської системи в цілому. У той же час недостатньо висвітлюються питання підвищення якості забезпечення за наданими кредитами як одного з основних факторів зниження кредитного ризику в діяльності банків та підвищення їхньої надійності.

Аналіз останніх публікацій. Проблемам ролі та функцій забезпечення в кредитному процесі присвячено роботи таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як І. К. Андрієвська, С. В. Аніченков, О. Д. Вовчак, О. В. Дзюблук, Р. Р. Коцовська, О. А. Криклій, І. П. Львов, Н. Г. Маслак, А. М. Мордви́нкін, А. М. Мороз, Г. І. Пенікас, М. С. Пешехонов, Л. О. Примостка, М. І. Савлук, Т. С. Смовженко та ін. Зусилля зарубіжних та вітчизняних вчених в основному зосереджені на теоретичних та практичних питаннях щодо оцінки заставного майна, визначення ризику застави, методах оцінки тощо. Проте в процесі здійснення кредитних операцій, особливо в період фінансової кризи, роль забезпечення недооцінена та потребує детального вивчення.

Метою дослідження є аналіз існуючих підходів до оцінки та класифікацій забезпечення за кредитними операціями банків, а також розробка власної класифікації з урахуванням факторів, що впливають на якість забезпечення.

Виклад основного матеріалу. При прийнятті позитивного рішення щодо кредитування позичальника фінансова установа оцінює кредитний ризик, який приймає на себе, та майбутню вигоду від розміщеного активу. Кредитори зацікавлені в здатності позичальників своєчасно та в повному обсязі погасити заборгованість, оскільки це дозволяє максимізувати доходи банку та підвищити його ринкову вартість. Банк повинен вибирати для себе найбільш вигідні умови та методи управління кредитним ризиком, враховуючи понесені на них витрати та їх ефективність. При цьому обрані методи не повинні суперечити чинному законодавству та мають сприяти підвищенню кредитної дисципліни позичальника. Достатнє та належне забезпечення кредитної операції суттєво знижує ризик втрат від неповернення кредиту.

Забезпечення повинно прийматись фінансовими установами згідно з вимогами законодавства України. На законодавчому рівні воно регламентується положеннями статей 572–593 Цивільного кодексу України, нормами законів України «Про заставу» і «Про іпотеку». Забезпечення приймається комерційними банками не лише як матеріальна цінність, воно виступає як додатковий стимул для виконання зобов'язання позичальником, а також додаткового джерела інформації про позичальника та стан його справ.

Різні економісти дають різні характеристики та класифікації забезпечення, враховуючи ліквідність, строки реалізації, форму, право володіння та ін. Так, О. Д. Вовчак та Н. М. Руцишин, в залежності від форм, пропонують наступну класифікацію забезпечення [1]: застава, гарантія, порука, страхування.

Відповідно до статті 546 Цивільного кодексу України визначено, що виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком.

Відповідно до Постанови НБУ № 279, яка втратила чинність 01.01.2013 р., Національний банк, при визначенні критеріїв прийняття забезпечення за кредитними операціями при розрахунку резервів, виділяє безу-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

мовні гарантії та предмети застави - майно та майнові права позичальника чи третіх осіб - майнових поручителів (табл.1).

На нашу думку, в залежності від форм забезпечення, найбільш вдалою є така класифікація:

- застава/іпотека ліквідного майна та/чи майнових прав на нього, в т.ч. такого, що придбається з використанням кредиту;

- порука;

- гарантія (відповідно до статті 560 ЦК України гарантії мають право надавати лише фінансові установи (банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, довірчі товариства, інвестиційні фонди, тощо [2]), які здійснюють фінансові послуги згідно із Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [3]); гарант та позичальник несуть субсидіарну відповідальність;

- інше ліквідне забезпечення відповідно до чинного законодавства України (наприклад притримання, неустойка).

Відомо, що застава – один із видів забезпечення, в силу якого кредитор має право у разі невиконання позичальником забезпечених заставою зобов'язань за кредитним договором одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами (якщо інше не встановлене законодавством).

Виділяють також поняття податкової застави. Головна відмінність застави від податкової застави полягає в тому, що застава майна є добровільним актом учасників цивільних і господарських відносин, який оформляється договором на підставі вільного волевиявлення його сторін, у той час як передача майна в податкову заставу – це примусовий захід, який застосовується керівником органу державної податкової служби до платника податків, котрий не виконав своїх обов'язків, та який полягає в описі майна такого платника податків і в накладенні певних обмежень щодо вчинюваних операцій із цим майном [4].

Тобто, якщо позичальник має борги перед державою, його майно може перебувати в податковій заставі, а комерційний банк не має змоги працювати з ним у плановому режимі. При видачі кредиту обов'язково потрібно перевіряти, чи вільне майно від обтяжень.

Порука – вид забезпечення виконання зобов'язань позичальником, за яким поручитель поручається перед кредитором за виконання зобов'язань позичальником по кредитному договору. Поручитель та позичальник несуть солідарну відповідальність. Як правило, порука є додатковим видом забезпечення.

Таблиця 1

Класифікація забезпечення за кредитними операціями відповідно до Постанови НБУ № 279 [5]

№ з/п	Безумовні гарантії	№ з/п	Предмети застави
1	2	3	4
1	Кабінету Міністрів України	1	Майнові права на грошові депозити, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж "інвестиційний клас".

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА*Продовження таблиці 1*

1	2	3	4
2	Банків, які мають офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж "інвестиційний клас"	2	Іменні ощадні сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти позичальника чи майнового поручителя, що розміщені на депозиті у банку-кредитора.
3	Урядів країн категорії "А"	3	Дорогоцінні метали, які належать позичальнику і знаходяться на зберіганні у банку-кредитора.
4	Міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку)	4	Державні цінні папери.
5	Забезпечені гарантії банків України	5	Недержавні цінні папери - облігації та акції підприємств, що мають активний ринок, ощадні сертифікати на пред'явника, що випущені банком-кредитором, ощадні сертифікати інших банків, інвестиційні сертифікати.
-	-	6	Зареєстроване нерухоме майно (яке перебуває на території України).
-	-	7	Рухоме майно (майно в матеріальній формі, яке не є нерухомістю).
-	-	8	Іпотечні облігації та іпотечні сертифікати.
-	-	9	Майнові права на нерухоме майно, що належить до житлового фонду.
-	-	10	Інші майнові права.

Відповідно до Постанови НБУ № 23, яка набрала чинності з 01.01.2013 р., банк під час розрахунку резерву за кредитними операціями враховує прийнятне забезпечення, за одночасного дотримання таких умов:

а) право банку протягом року здійснити реалізацію застави або набути право власності на цю заставу в разі неплатоспроможності/банкрутства боржника визначено договором застави;

б) застava оцінена не вище її фактичної ринкової вартості, яка має забезпечувати можливість продажу застави сторонньому покупцеві;

в) перегляд банком вартості предметів застави з урахуванням зміни кон'юнктури ринку та стану їх збереження здійснюється не рідше одного разу на рік для нерухомості та виробничого обладнання, одного разу на півроку - для іншого майна;

г) наявність у банку документів, що свідчать про внесення до Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек або Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про обтяження предмета застави на користь банку.

Відповідно до Постанови НБУ № 23 використовується більш детальна класифікація забезпечення. Прийнятне забезпечення залежно від рівня ліквідності поділяється на чотири групи (табл. 2) [6].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Таблиця 2

Коефіцієнти ліквідності забезпечення

Група забезпечення	Коефіцієнт ліквідності
I	1,0
II	0,8
III	0,6
IV	0,4

Одним із критеріїв класифікації забезпечення є якість, яка впливає на вартість кредиту та безпосередньо на прийняття позитивного рішення щодо видачі позики. У зв'язку з цим пропонуємо класифікувати забезпечення за такими трьома категоріями якості (табл. 3):

1) суттєве забезпечення – ліквідне забезпечення, відносно якого існують достатні підстави розглядати безпосередню реалізацію майна як головний сценарій при зверненні стягнення. При цьому ризики втрати забезпечення чи значного зниження вартості низькі;

2) додаткове забезпечення – забезпечення, яке приймається в заставу для збільшення зручних умов банку в угоді, стимулювання позичальника до виконання зобов'язань перед банком або ж обмеження можливості нарощення забезпеченої заборгованості перед іншими кредиторами. У даному випадку розглядаються активи з високим ризиком втрати;

3) бланкове забезпечення – забезпечення, атрибути якого не дозволяють приймати на нього реальні ризики. Використовується виключно для обмеження можливостей позичальника нарощувати забезпечену заборгованість.

Таблиця 3

Класифікація забезпечення в залежності від категорій якості

Забезпечення		
Суттєве	Додаткове	Бланкове
1	2	3
- майнові права на грошові кошти за договором банківського вкладу	- нерухоме майно (місцезнаходження за межами обласних центрів та 10-кілометрової зони)	- основні засоби виробничого призначення, що не можуть бути виділені окремо
- банківські метали	- обладнання для виробництва специфічної продукції з обмеженим ринком збуту	- малоцінні швидкозношувані предмети
- застава об'єктів нерухомості (місцезнаходження – обласні центри та 10-кілометрової зони)	- транспортні засоби, спецтехніка старше 7 років від року випуску	- товари в обороті, що мають короткий строк зберігання (до 3-х місяців)
- нерухоме майно - комплекс будівель і споруд, в т.ч. с/г призначення, що фактично є діючим об'єктом бізнесу (ЄМК)	- залізничний транспорт, морські та річкові судна, літаки	- майнові права (на виручку, дебіторську заборгованість, отримання товару (майна) тощо), окрім грошових засобів

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА*Продовження таблиці 3*

1	2	3
- виробниче обладнання (лінії), не старше нормативного терміну служби, яке являє собою замкнутий технологічний цикл і задіяне у основній діяльності підприємства	- товари в обороті	- майнові права на майбутній врожай
- зерно за подвійними складськими свідоцтвами	- біологічні активи с/г призначення	- майнові права по договору лізингу
- майнові права на об'єкти будівництва, що фінансуються банком	- незавершене будівництво (готовністю не менше 80%), за наявності підтверджувальної документації	- застава інших активів з високим ризиком втрати, та / або розташованих у важкодоступних місцях, та / або неможливістю контролю з боку банку
- автотранспорт, спецтехніка не старше 7 років від року випуску	- майнові права на торговельні марки, зареєстровані знаки товарів і послуг, за умови оформлення в заставу / іпотеку всіх активів підприємства, що беруть участь в виробничій діяльності	
- емісійні цінні папери (контрольний пакет + 1 акція), що мають біржовий та/або позабіржовий обіг	- емісійні цінні папери (контрольний пакет + 1 акція)	
	- корпоративні права	

Загальною вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення його ринкової вартості порівняно із сумою основного боргу та відсотків за ним з урахуванням обсягу можливих витрат на реалізацію застави в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань. В одній кредитній операції можуть застосовуватися кілька різних форм забезпечення повернення позики.

Відповідно до пункту 4.14 Постанови НБУ № 23 банк під час розрахунку резерву повинен використовувати ринкову (справедливу) вартість забезпечення у вигляді застави нерухомого майна, транспортних засобів, товарів в обороті або в переробці, майнових прав на нерухоме майно, виходячи з оцінки такого майна, проведеної суб'єктом оціночної діяльності або оцінювачем майна - працівником банку, що має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача, які не є пов'язаними з банком особами (афілійованими, спорідненими, асоційованими), відповідно до законодавства України.

Вважається, що тільки за умови використання різних підходів до оцінки майна (витратний, доходний і порівняльний), залежно від типу заставного майна, наявності активного ринку можна об'єктивно визначити ринкову (справедливу) вартість предмета застави [7].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

М.С. Пешехонов зазначає, що при передачі в заставу майнового виробничого комплексу доцільно оцінювати майно в рамках доходного підходу [8]. На випадок реалізації такого об'єкта вартість, отримана в рамках доходного підходу, буде максимально відображати його поточну ринкову вартість, оскільки виробничий комплекс має властивість генерації грошових потоків. А при передачі в заставу обладнання або окремої будівлі (наприклад, котеджу) доцільно використовувати порівняльний підхід, оскільки швидкість реалізації таких об'єктів значною мірою залежить від вартості подібного майна на відкритому ринку.

Договір застави є невід'ємною частиною кредитного договору та не може бути укладений окремо. Укладаючи договір застави з позичальником, комерційні банки дотримуються наступних умов:

- 1) предмет застави повинен належати заставодавцю (або належати в майбутньому);
- 2) предмет застави може бути вільно відчуженим, тобто не несе будь-яких юридичних обтяжень;
- 3) предмет застави є високоліквідним та не потребує значних витрат при його можливій реалізації;
- 4) предмет застави повинен бути застрахований від притаманних йому ризиків;
- 5) наявності підтвердженої уповноваженим органом оцінки майна, що передається в забезпечення;
- 6) відсутність вимог третіх осіб щодо предмету забезпечення та/або їх прийнятність для фінансової установи;
- 7) предмет застави має бути окремим, виділеним в натурі.

Періодичність і порядок перевірки стану заставленого майна визначаються у внутрішніх положеннях банку залежно від виду та якості забезпечення, що приймається для покриття ризику за кредитними операціями, можливості його схоронності. Так, наприклад, нерухомість перевіряється не рідше рази на рік, проте потрібно також враховувати кредитну дисципліну позичальника. У разі наявності простроченої заборгованості та виникнення затримки зі сплатою основної суми боргу та/або відсотків за ним комерційним банкам доцільно збільшити кількість перевірок.

Актуальним залишається питання оптимального співвідношення кредиту до вартості застави (показника LTV). У розроблених Радою з фінансової стабільності Принципах щодо іпотечного кредитування зазначається, що наглядові органи можуть обмежити значення цього показника до 100% [9]. Наприклад, в Росії LTV варіюється від 30 до 80%. В Австралії або в США низькі значення LTV (менше 80%) відповідають більш низьким ставкам для менш ризикових позичальників [10].

На нашу думку, доцільно встановити різний рівень LTV різних типів позичальників і визначати агрегований показник CLTV:

$$CLTV = \frac{\sum L_i}{TP} \quad (1)$$

де L_i – сума окремого i -го кредиту;

TP – сукупна вартість застави.

Наслідки фінансово-економічної кризи чітко окреслили та показали слабкий рівень боротьби з простроченою заборгованістю, недостатню ефективність методів мінімізації кредитних ризиків та низький поріг контролю плато- та кредитоспроможності позичальників, а також не завжди коректно про-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ведену оцінку достатності та прийнятності забезпечення за наданими кредитами.

З метою вдосконалення методики оцінки кредитоспроможності позичальників з урахуванням їх виду діяльності, порядку формування резервів на відшкодування можливих втрат за активними операціями та врахування ризику ліквідності забезпечення за наданими кредитами Національний банк розробив нове Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затверджене постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23.

Норми Постанови НБУ № 23 встановлюють нові підходи до обліку вартості забезпечення при розрахунку резерву на відшкодування можливих втрат за активними операціями. Визначено перелік умов, недотримання яких не дає права комерційним банкам брати до розрахунку резерву забезпечення. Запроваджено більш жорсткі умови при прийнятті комерційними банками застави, особливо в частині майнових прав на надходження виручки від реалізації.

Слід також зазначити, що відповідно до нового Положення на кожен звітну дату банки здійснюють розрахунок резервів за активними операціями, які залежать від показників діяльності позичальника. Інтегральний показник, що використовується для оцінки фінансового стану боржника - юридичної особи, розраховується із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі, яка базується на фінансових коефіцієнтах, обчислених щоквартально за даними фінансової звітності позичальника, які можуть змінюватися щоквартально (найбільш інформативною вважаємо звітність позичальника на кінець фінансового року). Оскільки такі коливання призводять до постійного перерахунку резервів, банківські установи, на момент видачі кредиту, зацікавлені в прийнятті в забезпечення завищеної суми застави, що не завжди відповідає інтересам та можливостям позичальника.

Також Постанова НБУ № 23 містить ряд положень, які, на нашу думку, носять суперечливий характер, зокрема:

- невідповідність вимоги наявності забезпечення протягом усього строку користування активом вимозі прийнятності забезпечення майнових прав на майбутню продукцію сільськогосподарського виробництва, яка стане власністю заставодавця після укладення договору застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо), якщо така продукція вироблятиметься на території України, не більше одного року (для великої рогатої худоби та риби - не більше двох років) із дати отримання кредиту;

- надано неповний перелік видів забезпечення, яке враховується за ринковою вартістю під час розрахунку резерву за активними операціями;

- обмеження строку реалізації забезпечення банками у разі неплатоспроможності або банкрутства позичальника терміном в один рік (згідно зі ст. 20 Закону України «Про заставу»). У разі ліквідації заставодавця заставодержатель, незалежно від настання строку виконання зобов'язання, набуває право звернення стягнення на заставлене майно за кредитом. Чинне законодавство України не обмежує загальний строк звернення стягнення на майно, тому такий строк може становити більше одного року.

Висновки. Приймаючи від позичальника забезпечення за кредитом, комерційні банки, в першу чергу, звертають увагу на його ліквідність, достатність та здатність реалізуватись у найкоротші терміни. Проте забезпечення не повинно виступати джерелом погашення кредитних коштів, а лише тимчасовим інструментом захисту від неплатоспроможності позичальника. В

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

іншому випадку, фінансова установа повинна мати можливість звернути стягнення на заставне майно та погасити проблемну позичку. Саме тому правильна класифікація забезпечення за його якістю спрощує роботу фінансових установ, поліпшує співпрацю з позичальником та мінімізує кредитний ризик.

Література

1. Вовчак О.Д. Банківська справа: навчальний посібник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин. – Львів: Новий світ-2000, 2011. – 560 с.
2. Цивільний кодекс України №435-15 від 02.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=435-15>
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
4. Дудоров О. Криміналізація незаконних дій із заставленим майном: що мав на увазі законодавець? [Електронний ресурс] / О. Дудоров, Д. Калмиків. – Режим доступу: <http://www.yurinform.com/ua>.
5. Про затвердження положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Постанова від 06.07.2000 р. № 279 [Електронний ресурс] / Правління Національного банку України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00>
6. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Постанова від 25.01.2012 р. №23 [Електронний ресурс] / Правління Національного банку України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12> .
7. Оценка рыночной стоимости недвижимости: учебное и практическое пособие / Под ред. В. М. Рутгайзера. - М.: Дело, 2008. – 311 с.
8. Пешехонов М.С. Оценка залогового имущества / М.С.Пешехонов // Банковское дело. – 2012. – № 3. – С. 60–64
9. FSB Principles for Sound Residential Mortgage Underwriting Practices [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_1110226b.pdf
10. Андриевская И.К. Анализ принципов выдачи ипотечных кредитов на жилую недвижимость / И.К. Андриевская, Н.П.Львов, Е.С.Малков, Г.И.Пеникас // Банковское дело. – 2012. – № 3. – С. 30–33.

Надійшла 15.11.2012 р.